

בס"ד פרשת קרח: האם צריך להפריש תרומות ומעשרות ב"קטיף תיירותי"

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה את מצוות תרומות ומעשרות ומצווה, שיש להפריש חלק ללוי, חלק לכהן, וחלק לאוכלו בירושלים בטהרה או לחלופין לתתו לעני (תלוי באלו שנים). אחוז מהפירות הניתן לכהן הנקרא 'תרומה גדולה', לא ניתן לתת לכהן בזמן הזה ויש לשורפו, משום שהכהנים בזמן הזה טמאים ויש לאכול את התרומה בטהרה.

אמנם, גם מעשר הראשון ללוי למרות שניתן לאוכלו בטומאה, רבים לא נוהגים לתתו בימנו בגלל סיבה שראינו בעבר (קרח שנה א'). שלדעת פוסקים רבים, בעקבות הגלות וערבוב היוחסין שקרה באופן טבעי בעם ישראל, מעמדם של הכהנים והלוויים נתון בספק - ייתכן שהם אינם באמת כהנים ולוויים, וכפי שהציג את הדברים **המהרש"ל** (ים של שלמה ב"ק ה, לה):

"ובעונותינו מרוב אריכות הגלות וגזירות וגירושים נתבלבלו. והלוויי שלא יהא נתבלבל זרע קדש בחול. אבל זרע כהנים ולוויים קרוב לוודאי שנתבלבלו. ואם לא כולו, הרוב נתבלבל, ואם לא הרוב, בוודאי קרוב למחצה נתבלבלו. ואם כן נבוא לידי תקלה, שמא ייתן לכהן שאינו כהן".

משום כך, רבים סומכים על דברי **החזון איש** (שביעית ה, יב) שכתב, שכל עוד הלוי אינו מוכיח שהוא אכן לוי, אין חובה לתת לו את המעשרות, והמוציא ממון חברו - עליו מוטלת החובה להוכיח שזכאי לכך. עם כל זאת יש להוסיף ולציין, שלא מעט פוסקים וביניהם **המהרי"ט והרב עובדיה**, חלקו וסברו שיש לסמוך על חזקת הלויים בזמן הזה, ומשום כך יש לתת ללוי את מעשרותיו.

בעקבות ציווי התורה על דיני תרומות ומעשרות, נעסוק השבוע בהפרשתן במהלך 'קטיף תיירותי'. בחלק מהמטעים קיים נוהג בו באים אורחים, משלמים דמי כניסה, והם רשאים לאכול ישירות מהעץ דובדבנים, אפרסקים וכדומה. דנו הפוסקים בשאלה, האם בקטיף מעין זה מתחייבים בתרומות ומעשרות כבר ברגע הקטיף.

מדאורייתא או מדרבנן

האם יש להפריש תרומות ומעשרות בקטיף תיירותי? כדי לענות על שאלה זו נפתח קודם במחלוקת הפוסקים מאלו פירות יש חובה להפריש מדאורייתא ומאלו מדרבנן, כאשר שאלה בסיסית יותר היא, האם בזמן הזה מעמד הפירות שונה בגלל שחלק מעם ישראל עדיין אינו יושב בארצו:

א. **הרמב"ם** (תרומות א, י) סבר, שבזמן הזה החובה להפריש תרומות ומעשרות מדרבנן בלבד. בטעם הדבר נימק, שכשם שהחובה להפריש חלה בזמן הזה מדרבנן כי צריך שכל עם ישראל ישב בארצו וכפי שכותבת הגמרא במסכת נדה (מז ע"א), כך בתרומות ומעשרות, וכן פסק להלכה **השולחן ערוך** (יו"ד שלא, ב), והוסיף **הרמ"א** (שם) שכך נוהגים בפועל:

"בזמן הזה, אפילו במקום שהחזיקו בו עולי בבל, ואפילו בימי עזרא, אין חיוב תרומות ומעשרות מן התורה, אלא מדבריהם. מפני שנאמר: כי תבואו משמע ביאת כולכם ולא ביאת מקצתן, כמו שהייתה בימי עזרא. הגה: ויש חולקין, וסבירא להו דחייבין עכשיו בארץ ישראל בתרומות ומעשרות מדאורייתא, אך לא נהגו כן (טור בשם ר")."

ב. כפי שציין הרמ"א בהגהתו על השולחן ערוך, **הראב"ד** (רמב"ם שם) **והטור** (יו"ד שלא) חלקו על הרמב"ם וכתבו, שכאשר התורה מצריכה ביאת עם ישראל לארצו, היא מתייחסת רק לדיני הפרשת חלה ששם כתוב בפירוש "בבואכם אל הארץ" - בבואכם, ביאת כולכם, אך בתרומות ומעשרות גם בזמן הזה החובה להפריש היא מדאורייתא.

לכאורה, בזמן הזה שרוב עם ישראל בארצו (או על כל פנים בשנים הבאות שסביר להניח שכך יקרה) הרמב"ם ובעקבותיו השולחן ערוך יודו לראב"ד שהחובה להפריש תרומות ומעשרות מדאורייתא, כיוון שהתנאי של 'ביאת כולכם' יתקיים, ואכן כך נקטו להלכה אחרונים רבים, וביניהם **המעשה רוקח** (תרומות א, א), **האור שמח** (תרומות א, כו) ו**החזון איש** (שביעית ס"א, ה).

גישה חולקת באחרונים, היא גישתו של **הרב חיים מבריסק** בחידושו (שמיטה ויובל יב, טז). הוא דייק מהגמרא במסכת כתובות (כה ע"ב) ומלשון הרמב"ם, שלא די בכך שרוב עם ישראל יהיה בארצו כדי שחובת ההפרשה תהיה מדאורייתא, אלא יש צורך גם בקידוש מיוחד מחדש וחלוקת הארץ על ידי בית דין - דבר שאין בזמן הזה (ועיין הערה¹).

באלו פירות מדאורייתא

אם כן כאמור, לרוב האחרונים במקרה בו רוב עם ישראל ישוב לארצו, חובת ההפרשה תשוב להיות מדאורייתא (חובה שתשפיע על השאלה מה יש לעשות במקרה שספק הפרישו תרומות ומעשרות, שכן רק אם מדובר בחובה מדאורייתא יש לשוב להפריש מספק). למרות זאת, בפירות רבים לראשונים רבים החובה גם במקרה בו עם ישראל ישוב, תהיה מדרבנן בלבד:

א. בפרשת ראה (יד, כב - כג) כותבת התורה, שיש לעשר את כל תבואת השדה - 'דגנך תירושך ויצהרך'. בעקבות כך הבינו **הרמב"ן** (שם, ד"ה ואחר), **התוספות** (ראש השנה יב ע"א) **הרשב"א** ורוב הראשונים, שרק מינים אלו חייבים בתרומות ומעשרות מדאורייתא, ואילו שאר הפירות והירקות חייבים בתרומות ומעשרות מדרבנן בלבד וכפי שמשמע ממקורות רבים בגמרא.

כיצד נימקו את לשון התורה הכותבת בפרשת בחקותי (כז, ל) שיש לעשר את כל תבואת הארץ, וממנה משמע שחובה להפריש מדאורייתא גם בשאר הפירות והירקות? **הרמב"ן** (שם) עמד על קושיה זו ותייך, שבפרשה זו לא דנה התורה בסוג הפירות שיש לעשר, אלא על עקרון כללי של פדיון ומעשרות, ומשום כך לא ראתה צורך לפרט אלו פירות חייבים במעשרות, ובלשוננו:

"ומה שאמר הכתוב (ויקרא כז, ל) וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ לה' הוא, לא יצווה שיעשר כל זרע הארץ וכל

¹ גישה שלישית מחודשת, מובאת בדברי **הציץ אליעזר** (י, א). הוא דייק מדבריו של **רבינו גרשום מאור הגולה** (ערכין לב ע"ב), שכאשר צריך רוב עם ישראל בארץ ישראל, אין הכוונה לרוב ממש, אלא די בשישים ריבוא (שש מאות אלף איש). בטעם הדבר נימק, שכמות כזו של אנשים כבר נקראת 'עם ישראל', משום כך לא צריך רוב ממש בשביל להגדיר עם ישראל בארצו (וכן כתב **הישועות מלכו** (תרומות א, כו)).

פרי העץ, ויקצר הכתוב שם, כי איננו מקום המצווה לחייב שיעשר, אבל הוא מצווה שיהיה המעשר קדש לה' עד שיפדה בתוספת חומש, אבל המצווה בתרומות ומעשרות בכל מקום הן דגן תירוש ויצהר."

ב. **הרמב"ם** (תרומות תרומות ב, א) בגישה המרחיבה ביותר חלק וסבר, שכאשר התורה כותבת דגן תירוש ויצהר, כוונתה רק לתת דוגמאות למינים החייבים, אבל למעשה כל מיני הפירות (למעט הירקות) חייבים במעשרות מדאורייתא, ומשום כך ככל הנראה כאשר כותבת התורה בפרשת בחקותי שיש לעשר את כל התבואה, איננה חילקה וכתבה שרק דגן תירוש ויצהר חייבים, אלא כל מין.

קביעות למעשר

לאחר שראינו שהחובה להפריש מרוב הפירות היא מדרבנן בלבד מהטעם שעם ישראל עוד לא רובו בארצו, וכן כי כך דעת רוב הראשונים אפילו במקרה בו עם ישראל נמצא בארצו, יש לשאול, האם אכן חובה להפריש תרומות ומעשרות מהדובדבנים ושאר הפירות אותם קוטפים במהלך קטיפת תירוש.

כפי שכותבת הגמרא במסכת בבא מציעא (פ"ע"א), מדין תורה רק כאשר מכניסים את הפירות והירקות לתוך הבית, חובה להפריש מהם תרומות ומעשרות, ומשום כך בפרשת כי תבוא (כו, יג) כותבת התורה "ביערת הקודש מן הבית". אמנם, כמו במצוות רבות, הוסיפו חכמים אזהרות וסייגים, וכתבו שבמספר מקרים יש להפריש למרות שהפירות והירקות לא הוכנסו לבית.

למשל גזרו חכמים, שבמקרה בו גדלים פירות בחצר שמורה שאין רשות לסתם בני אדם להיכנס, ניתן לאכול מהם רק בדרך עראי, דהיינו פרי - ענב אחד, או תאנה אחת. אך במקרה בו אדם קוטף שני פירות, או אפילו אבטיח שלם כיוון שלא רגילים לאוכלו בבת אחת, אכילה זו נחשבת אכילת קבע, ויש להפריש תרומות ומעשרות מדרבנן, ובלשון **הרמב"ם** (מעשר ג, ג - ד):

"אחד מששה דברים קובע הפירות למעשרות, החצר, והמקח, והאש, והמלח, והתרומה והשבת. וכולן אין קובעין אלא בדבר שנגמרה מלאכתו. כיצד? פירות שמכרן, או בשלן באור, או כבשן במלח, או הפריש מהן תרומה, או נכנסה שבת עליהם - לא יאכל עד שיעשר אף על פי שלא הגיעו לבית."

לכאורה בעקבות כך, תהיה בעיה לאכול מפירות הפרדס או המטע בלי להפריש קודם לכן מעשרות, כיוון שקשה לסמוך על כך שאנשים יאכלו פרי - פרי. מה עוד **שהחזון איש** טען, שפירות הדר רגילים לאכול פלחים - פלחים, כך שכבר בקטיפת פרי אחד לשיטתו מפירות אלו נחשב כאילו קטפו מספר פירות ויתחייבו במעשר, ובוודאי כאשר מדובר באבטיח שלא רגילים לאכול שלם. אמנם למעשה אין הדבר כך ואין לחייב במעשרות מטעם זה, כיוון שכפי שעולה מדברי הגר"א, הסיבה שחז"ל גזרו על אכילה בחצר היא שיש בה דמיון לבית (למשל בגינה פרטית), ואין זה דומה למטעים ופרדסים, שעל אף שהם מגודרים אינם דומים לבית.

תשלום בקטיפת תירוש

יוצא, מצד דין חצר אין חובה להפריש מעשרות במטעים, אך ייתכן שיש להפריש מדין מקח. **הרמב"ם** (שם) פוסק בעקבות המשנה, שבמקרה בו קנו את הפירות, נחשב הדבר כגמר מלאכה (אחרת הפרי לא היה משווק) ויהיה אסור לקטוף יותר משני פירות במקביל. האם התשלום בכניסה למטע מהווה קנייה של הפירות? הפוסקים הציעו שתי אפשרויות:

אפשרות ראשונה: לראות את התשלום בכניסה כקנייה של הפירות, ובמקרה מעין זה אכן יש להפריש תרומות ומעשרות לפני הקטיפה. אמנם, ניתן לאכול פרי - פרי ובאופן זה לא להתחייב במעשר גם כאשר קונים את הפרי, אך כאמור יש קושי מעשי בפירות מסוימים לעשות כך. למשל, בענבים סביר להניח שאנשים יקטפו אשכול שלם ולא ענב - ענב, ויתחייבו במעשרות.

אפשרות שנייה: לראות את התשלום בכניסה כתשלום על הביקור והחווייה, ולא כתשלום על האכילה. במקרה זה אין צורך להפריש תרומות ומעשרות, כי על אף שבסוף המבקרים אוכלים מהפירות, הם מקבלים אותם במתנה מבעליהם ולא מדובר במתנה מאוד חשובה, כך שאין זה נחשב מקח המחייב מעשרות וכפי שפסק **ערוך השולחן** (יו"ד קב, י).

הצעות לפתרון

למעשה קשה להכריע האם התשלום הוא על הפירות או על הביקור, ובפשטות משלמים במקביל גם על הפירות וגם על הביקור. אך יתכן שיש לחלק בין סוגי המטעים והפרדסים, ונראה שעל המבקר לשאול את עצמו על מה הוא משלם. מי יפריש את התרומות? **הרב אהוד אחיטוב** (אמונת עיתך גליון 47) העלה שתי הצעות:

הצעה ראשונה, בעל הפרדס או המטע יפריש בתחילת כל יום מעשרות מהפירות שהמבקרים יאכלו. החיסרון בפתרון זה, שייתכנו ימים בהם בעלי הפירות יפרישו הרבה יותר מהנדרש. **הצעה שנייה** למקרה בו ההצעה הראשונה אינה אפשרית (למשל שבעל המטע אינו שומר מצוות), היא שהמבקרים יבקשו רשות להפריש מעשרות מהפירות אותם קוטפים, ובלשונם:

"הצעה ראשונה, בעלי המטע יכינו בכל יום כמות שיש בה בוודאות לפחות 1.5% מכל סוגי הפירות שייקטפו במשך היום. הצעה שנייה, על כל אחד מהלקוחות להפריש מראש בתחילת הביקור כפי ההנחיות שבאפשרות הראשונה. במקרה זה יש צורך בהסכמת עקרונית של בעל המטע, כיוון שבשעת אמירת הנוסח הפירות אינם ברשותו של המבקר."

החיסרון בהצעה זו, שסביר להניח שאנשים רבים ישכחו להפריש או שאינם שומרי מצוות ולא מפרשים כלל, כך שפתרון מערכתי בו בעלי הפירות מפרשים על כל המבקרים עדיף בנקודה זו, ויכול למנוע מכשול מהמבקרים (ועיין הערה²).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו³...

² האם במקרה בו בעל הפירות סומך על המבקרים שיפרישו תרומות ומעשרות, מותר יהיה לו לתת לאנשים שבוודאות לא יפרישו להיכנס לאכול מהפירות? נראה שיש מקום להקל על פי דברי **הש"ך** (יו"ד קנא) שראינו בעבר (כי תבוא שנה א'), שכאשר מדובר באדם המומר לעבירה מסוימת, אין בעיה לסייע לו בעבירה זו, **והרב משה פיינשטיין** (או"ח ה, יג) הקל במקום הפסד ממון.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com